

Հովհաննես Թումանյան

Անուշ

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

(Համբարձման գիշերը)

Բազմաձ լուսնի նուրբ շողերին,
Հովի թևին՝ թռչելով՝
Փերիները սարի գլխին
Հավաքվեցին գիշերով:

Եկե՛ք, քույրե՛ր, սեզ սարերի
Չրքնադագեղ ոգիներ,
Եկե՛ք, ջահել սիրահարի
Մերը ողբանք վաղամեռ:

Օխտն աղբյուրից ջուր է առել

Կույս սափորով, լուռ ու մունջ,
Օխտը ծաղկից ծաղիկ քաղել,
Կապել սիրո ծաղկեփունջ:

Ջուրն ու ծաղիկ աստղունք դրրել,
Խրնդիրք արել աստղերին,

Փափագ սրբտով խընդիրք արել՝
Բարի ժրպտան իր սերին...

Ափսո՛ս, Անո՛ւշ, սարի ծաղիկ,
Ափսո՛ս իգիթ քու յարին.
Ափսո՛ս բոյիդ թելիկ-մելիկ,

Ափսո՛ս էդ ծով աչքերին...:

Ու նըրանց հետ՝ ցող-արցունքով
Լըցված սրբտերն ու աչեր՝
Սարի ծաղկունք տըխտուր սյուքով
Հատաչեցին էն գիշեր:

Վուշ-վո՛ւշ, Անո՛ւշ, վուշ-վո՛ւշ, քուրի՛կ,
Վո՛ւշ քու սերին, քու յարին...
Վուշ-վո՛ւշ, Սարո՛, վուշ-վո՛ւշ, իգի՛թ,
Վո՛ւշ քու սիրած սարերին...

Եկե՛ք, քույրե՛ր, սեգ սարերի

Չըքնաղագեղ ոգիներ...
Ու փերիներն էսպես տըխտուր
Երգում էին ողջ գիշեր:

Կանչում էին հըրաշալի
Հընչյուններով դյութական,
Ու հենց շողաց ցուքն արևի՝
Անտես, անհետ շըքացան:

Խոր սուզվեցին ակն աղբյուրի,
Մըտան կաղնին հաստաբուն,
Ու լեռնային վըտակների

Ալիքները պաղպաջուն:

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԳ

I

Կանչում է կրրկին, կանչում անդադար
Էն չրքնաղ երկրի կարոտը անքուն,
Ու թներն ահա փրոած տիրաբար՝
Թըռչում է հոգիս, թըռչում դեպի տուն:
Ուր որ հայրենի օջախի առաջ
Վաղո՛ւց կարոտով ըսպասում են ինձ,
Ու ձրմոան երկար գիշերը նըստած՝
Խոսում են Լոռու հին-հին քաջերից:

Դեպ էն սարերը, որ վես, վիթխարի,

Հարբած շարքերով բըռնած շուրջպարի,
Հըսկա՛ շուրջպարի բըռնած երկընքում,
Հըրճվում են, ասես էն մեծ հարսանքում
Պերճ Արագածի նագելի դըստեր,
Որ Դև-Ալ, Դև-Բեթ և այլ հըսկաներ,
Խոլ-խոլ հըսկաներ հընոց աշխարհի,
Փախցըրին բերին անատիկ Լոռի:

II

Է՛յ հին ծանոթներ, Է՛յ կանաչ սարեր,
Ահա ձեզ տեսա ու միտքս ընկան,
Առաջրս եկան երջանիկ օրեր,

Միրելի դեմքեր, որ հիմի չըկան:
Անցել են, ոնց որ ծաղկունքը պես-պես,
Որ անցած գարնան կային ձեր լանջում.
Անցե՛լ ձեր գրլխի հերվան ձյունի պես,
Բայց եկել են ես՝ նրբանց են կանչում:
Ողջո՛ւյն ձեզ, կյանքիս անդրանիկ հուշեր,
Որբացած հոգիս ողջունում է ձեզ,
Թըռչուն կարոտով փրնտրում ձոր ու լեռ,
Դյութական ձայնով կանչում է հանդես:
Դո՛ւրս եկեք կըրկին շիրմից, խավարից,

Դո՛ւրս եկեք տեսնեմ, շոշափեմ, լըսեմ,
Կյանքով շընչեցե՛ք, ապրեցե՛ք նորից,
Լըցրե՛ք պոետի հաճույքը վըսեմ...

III

Եվ մութ այրերից մամռոտ ժայռերի,
Թավուտ ծընակի լրդին խորքերից,
Մանուկ հասակիս հընչուն ծիծաղի
Արձագանքն ահա լըսում են նորից:
Թընդում է զըվարթ աղմուկը բինի,

Բարձրանում է ծուխն իմ ծանոթ ուրթից,
Ու բոլորն, ահա, նորից կենդանի

Ելնում են աշխույժ վաղորդյան մութից,
Ու թա՛րն, ցողապատ լեռների լանջում...
Սո՛ւս... ակա՛նջ արա, հովիվն է կանջում...

IV

Աղջի՛, անաստված, նըստի՛ր վըրանում,
Ի՞նչ ես դուրս գալիս, խելքամաղ անում,
Աշուղ ես շինել, չեմ հանգըստանում,
Խաղեր կապելով,
Չուրեք չափելով,
Ոչխարըս անտեր,
Ընկել եմ հանդեր:

Ամա՛ն էրեցիր սիրտըս քու սիրով,
Ոտըս կապեցիր թել-թել մագերով.
Էլ չեմ դիմանալ, կըփախցնեմ գոռով,
Ա՛յ սարի աղջիկ,
Ա՛յ սիրուն աղջիկ,
Ա՛յ դու կարմրաթուշ,
Թուխամագ Անուշ:

Քու հերն ու մերը թե որ ինձ չըտան,
Արին կըթափեմ ես գետի նըման.
Սարերը կընկնեմ, կորչեմ անգյուման,

Ա՛յ սև աչքերով,
Ա՛յ ծով աչքերով,
Ունքերըդ կամար
Աղջիկ, քեզ համար:

Երգում է Սարոն, ու չի կարենում
Աղջիկը հանգիստ նըստի վըրանում:

Էն ո՞վ էր, նանի՛, որ կանչում էր մեզ,
Դու չե՞ս իմանում... ականջ արա, տե՛ս...
Հերի՛ք է, Անո՛ւշ, ներս արի դագեն,
Քանի՛ դուրս թըռչես, նայես դես ու դեն,

Տեսնողն էլ կասի ի՛նչ աղջիկ է սա...
Հագար մարդի մոտ կերթա, կըխոսա:
Մըտի՛կ տուր, նանի՛, էն սարի լանջին,
Ի՛նչքան ավուկ է տալիս կանանչին...
Նանի՛, թող գընամ քաղեն ու հյուսեն,
Էն սարի լանջին «ջան գյուլում» ասեն:
Հանգի՛ստ կաց, Անո՛ւշ, դու հասած աղջիկ՝
Ի՞նչ ունիս ջահել չոբանների մոտ,
Նըստիր վըրանում, քու գործին մըտիկ,
Պարկեշտ կաց, աղջի՛, ամոթ է, ամո՛թ:

Ա՛խ, սիրտըս, նանի՛, չըգիտեն ընչի,
Մին լաց է լինում սևակնա՛ծ, տըխո՛ւր,
Մին թև է առնում, ուզում է թըռչի,
Չըգիտեմ՝ թե ո՛ւր, չըգիտեմ՝ թե ուր...
Նա՛նի ջան, նա՛նի, ես ի՞նչպես անեն,
Ի՞նչ անի անքուն, անհանգիստ բալեդ.
Նա՛նի ջան, նա՛նի, կուժը թող առնեն,
Աղբյուրը գընամ աղջիկների հետ...

Կրժերն ուսած՝ թըռվըռալով
Ջուրն են իջնում աղջիկներ,

Խընդում իրար ուսի տալով,
Երգը գընգում սարն ի վեր:

Անպի տակից ջուր է գալի,
Դոշ է տալի, փըրփըրում.
Էն ո՞ւմ յարն է նըստած լալի
Հոնգուր-հոնգուր էն սարում:

Ա՛յ պաղ ջըրեր, գուլալ ջըրեր,
Որ գալիս եք սարերից,
Գալիս՝ անցնում հանդ ու չոլեր,
Յարս էլ խըմե՞ց էդ ջըրից:

Յարաբ խըմե՞ց, յարաբ հովցա՞վ:
Վառված սիրտը էն յարի,
Յարաբ հովցա՞վ, յարաբ անցա՞վ
Անքուն ցավը ջիգյարի...

Աղջի՛, քու յարն եկավ անցավ
Վառված, տարված քու սիրով,
Էրված ջիգյարն՝ եկավ անցավ,
Չըհովացավ պաղ ջըրով...

Անպի տակից ջուր է գալի,
Դոշ է տալի, փըրփըրում.

Ա՛խ, իմ ազիզ յարն է լալի
Հոնգուր-հոնգուր էն սարում:

VII

Ու պառավ նանի սրբտի մեջ հանկարծ
Ձեն տրվավ թաքուն մի խավար կասկած.
Էն ե՛րբ էր՝ Անուշն իր կուժը առավ,
Աղբյուրը գրնաց ու ետ չըդառավ...
Ամպերն եկել են սարերը պատել,
Ձորերը լըցվել, իրար փաթաթվել,
Հագար չար ու շառ, հագար հարամի,
Հագար ջահելներ վրխտում են հիմի...

Ու ելավ տեղից պառավը հանկարծ.
Ո՞ր կորար, Անո՛ւշ, ա՛յ մագրդ կըտրած...
Ու ձորի գրլխին, ձեռքը ճակատին,
Կանչում է, կանչում անահ գավակին:
Աղջի՛, սևասի՛րտ, քու ահը կըտրի,

Աղջիկը մենակ ձո՞րը կըմըտնի.
Ամպը կոխել է, աշխարքը մըթնել,
Ի՞նչ ես կորցրել՝ չես կարում գրտնել...
Աղջի, հե՛յ Անուշ, ա՛յ աղջի՛, Անո՛ւշ...
Ծընկանը գարկում, հառաչում է «վո՛ւշ».

Ու ձորի գրլխին մոլորված կանգնած
Նայում է ներքև սիրտը սևակնած:
Ամպերն եկել են սարերը պատել,
Ձորերը լըցվել, իրար փաթաթվել,
Հագար չար ու շառ, հագար հարամի.

Հագար շահելներ վրխտում են հիմի:

VIII

Թո՛ղ, կանչում են ինձ... մերըս կիմանա...
Չէ՛, Անո՛ւշ, քի՛չ էլ, մի՛ քիչ էլ մընա...
Չէ՛, թող ես գնամ... ա՛խ, ի՛նչ խենթ են ես...
Դու ինձ չես սիրում, չես սիրում ինձ պես,

Հենց ես եմ մենակ լալիս ու տանջվում,
Դու սարի լանջին խաղեր ես կանչում...
Վաղո՛ւց, վաղուց ես դու ինձ մոռացել...
Ես ե՞րբ եմ եկել էստեղ քարացել
Ու մընում եմ քեզ, մընո՛ւմ, անիրա՛վ,
Էնքան մընացի՛ աչքըս ջուր դառավ.
Ինձ չես լըսում,
Չես ափսոսում,
Էլ չես ասում՝
Ինչ կըլնեն ես...

Ես կըվառվեմ,
Հուր կըդառնամ,
Ես կըհալվեմ,
Ջուր կըդառնամ,
Ես չըգիտեմ՝
Ինչ կըդառնամ,
Թե որ մին էլ
Էսպես մընամ...

Ասում են՝ ուղիմ
Աղջիկ էր ինձ պես,

Մընում էր յարին,
Ու չեկավ նա տես:
Խեղճը դողալով՝
Անհույս կրռացավ,
Դարդից շորացավ,
Ուտենի դարձավ:
Ջրերի վրա
Գըլուխը կախած
Դեռ դողում է նա
Ու լալիս կամաց,

Ու ամբողջ տարին
Մի միտք է անում,
Թե յարը յարին
Ո՛նց է մոռանում...
Ա՛խ, Անո՛ւշ, Անո՛ւշ, էդ ի՞նչ ես ասում.
Բա դու չե՞ս լըսում,
Էն, որ լանջերին խաղեր եմ ասում,
Ո՞ւմ հետ եմ խոսում...
Էն, որ գիշերով շրհու եմ փըշում,
Էն ո՞ւմ եմ կանչում...

Էն, որ մոլորված նըստած եմ մընում,
Ո՞ւմ հետ եմ լինում...
Էն, որ հառաչում ու ախ եմ քաշում,
Էն ո՞ւմ եմ հիշում...
Ա՛խ, Անո՛ւշ, Անո՛ւշ, անաստվա՛ծ Անո՛ւշ...
Արբեցա՛ծ, անո՛ւժ
Հառաչեց հովիվն ու սըրտին ընկավ,
Հավեցա՛վ, հանգա՛վ...

IX

Անո՛ւշ, ա՛յ աղջի՛, Անո՛ւշ, տո՛ւն արի...
Կանչում է մերը, հառաչում, կանչում:

Գալիս եմ, գալի՛ս, գալիս եմ, նանի՛...
Ձորից աղջըկա ձենն է դողանչում:
Ու մազերն անկարգ տըված թիկունքով
Ու ցրված շիկնած այտերի վըրան,
Դուրս եկավ թեթև ամպերի տակից
Անուշը՝ փախած եղնիկի նըման:
Նա կուժը դատարկ ետ բերավ կըրկին,
Իսկ ուսին տարած ուսաշոր չըկա,
Թողել է էն էլ ջըրի եզերքին...
Ա՛խ, անհոգություն ջահել աղջըկա...

Նանի՛, վախեցի, գանգատվում է նա,
Եվ ուզում է լալ, չի կարողանում.
Նանի՛, ներքևում ես մարդիկ տեսա,
Կարծեցի՛ թուրքեր էին լողանում...
Անիծում է ծեր մերը բարկացած
Իրեն մոռացկոտ, վախկոտ Անուշին,
Ու անեծք տալով իջնում է նա ցած՝
Դատարկ ետ բերած հին կուժը ուսին:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳ

X

(Համբարձման առավոտը)

Համբարձումն եկավ, ծաղկունքը ավան
Ջուգեի են հանդեր նախշուն գորգերով:

Փունջ-փունջ աղջիկներ սարերը ելան
Վիճակ հանելու աշխույժ երգերով:

Համբարձում, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,
Սև սարեր, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

Երգ ու բույր խառնած,
Թև-թևի բրնձ

Ջուգում են լեռներ,
Ծաղիկ են քաղում,

Ծաղկի հետ խաղում,
Ինչպես թիթեռներ:

Համբարձում, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,
Լավ օրեր, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

Եկավ Համբարձում՝
Ծաղկով զարդարված,
Մեր բախտին հարցում.
Ո՞վ է մեզ գրքված:

Ա՛յ ջան տղա, չոբա՛ն տղա, ո՞ւմն ես դու:
Աստված գիտի, աշխարհ գիտի՝ իմն ես դու:

Դե հանի՛ր, ա՛ղջի,
Վիճակն ի բարին,
Երգերով գովենք
Էն իգիթ յարին:

Բեղը ծիլ-ծիլ, բոյը թիլ-թիլ Էն յարի,
Ի՛նչ դարդ ունեն, քանի նա կա աշխարհի:

Համբարձում, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,

Հուր սրբտեր, յա՛յլա:
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

Թընդում են երգեր, խընդում են սրբտեր,
Ու շուրջ բոլորած վիճակ են հանում.
Ելնում է մեկին իր երագն ու սեր,
Մյուսի մուրագը սրբտունն է մընում:

XI

Պըտույտ է տալիս վիճակը նորից՝
Քուշուշքը գըլխին ծաղիկ ծաղկամեր,
Թընդում «ջան գյուլում» մատաղ սրբտերից,
Հետը գըվգըվում էն ծաղկոտ սարեր:

Ա՛յ թուխ մագավոր աղջիկ,
Ա՛յ սարի սովոր աղջիկ,

Չհզարին գյուլա դիպչի
Ով որ քեզ սիրի, աղջիկ:

Ո՛հ, ի՛նչ սև վիճակ քեզ բաժին ընկավ,
Սևաբա՛խտ քուրիկ, նագելի Անուշ.
Քու ձեռք կոտրի, ով որ հանեցիր...
Ու ողջ մընացին մոլորված, ապուշ:

Սուտ բան է, քուրի՛կ, դու մի՛ հավատար,
Լոկ պատահական մի չար խոսք է սա.

Սիրտըդ մի՛ կոտրի սուտ բանի համար,
Քու խաղըդ խաղա՛, ջան գյուլում ասա:

Ա՛խ, չէ՛, ես գիտեմ, որ ես բախտ չունեմ.
Ես երբե՛ք, երբե՛ք բախտ չեմ ունեցել...
Ես միշտ էլ էսպես անբախտ կըլինեմ.
Մանուկ օրից են դեռ ինձ անիծել...
Ասում են՝ մի օր, ես օրորոցում,
Մի պատավ դարվիշ մեր դուռն է գալի,
Իր խաղն ասում է ու բաժին ուզում,
Իմ նանը նըրան բաժին չի տալի.

Կորի՛, ասում է, կորի՛ մեր դրոնից,
Երեխաս ճաքեց, հեռացի՛ր, գընա՛...
Ու դարվիշն էնտեղ անիծում է ինձ,
Թե՛ դըրա օրը լացով անց կենա...
Ա՛խ, էն դարվիշի անեծքին անգութ
Ու ես վիճակին տեղյակ է աստված.

Սիրտըս էլ միշտ փա՛կ, սիրտըս էլ միշտ մո՛ւթ,
Ի՛նչ կա, չըգիտեմ, իմ առջև պահված...
Մի՛ տըրտմիր, Անո՛ւշ, մի՛ լինիր համառ.

Մեր ձեռքով հանած մի անմիտ վիճակ,

Մի խելառ դարվիշ, մի անեծք հիմար,
Ու լալիս ես դու էդպես սրբաճա՛ք...
Հանգի՛ստ կաց, քուրի՛կ, մի՛ վախիր էդքան,
Կյանքը քեզ համար վառ գարուն է դեռ,
Էդ քո նորահաս մատաղ կուսության
Առաջն դեռ կան երջանիկ օրեր:
Սուտ բան է, քուրի՛կ, դու մի՛ հավատար,
Լոկ պատահական մի չար խոսք է սա,
Սիրտըդ մի՛ կոտրի սուտ բանի համար,
Քու խաղըդ խաղա, ջան գյուլում ասա:

(Խումբը երգում է)

Աղջի, բախտավո՛ր,
Երնե՛կ քու սերին,
Քու սարի սովոր
Սև-սև աչքերին:

Համբարձում, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,
Մեր-օրեր, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

Մեռնեմ գարունքիդ,
Ծաղկած գարուն ես,

Սարի պես մեջքիդ
Կանգնած յար ունես:

Համբարձում, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,
Սար-յարեր, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

(Անուշը մենակ)

Ա՛խ, իմ բախտը կանչում է ինձ,
Չեմ հասկանում՝ դեպի ուր...
Դողում է պաղ նրբա ձենից
Իմ սիրտը սև ու տըխուր:

Դուք էլ, սարի սիրուն ծաղկունք,
Թաքուն մի ցավ ունիք լուռ,
Աշիկներդ լիքն է արցունք,
Սիրտներդ սև ու տըխուր:

Ա՛խ, ծաղիկներն էս աշխարհքում
Տանջվում են միշտ էսպես զուր,
Տրորվում են ու թառամում՝
Սիրտներդ սև ու տըխուր:

(Խումբը հեռվից)

Համբարձում, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,

Վառ ցավեր, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

XII

Ձրմոան մի գիշեր կար մի հարսանիք,
Հրրճվում էր անգուսպ ամբոխը գյուղի.
Գյուղն էին իջել հովիվ պատանիք՝
Աղջիկ տեսնելու, պարի ու կոխի:
Ու պարից հետո լեն հրրապարակ
Բաց արին մեջտեղն արձակ գրլխատան,
Չուռնաչին փրչեց կոխի եղանակ,
Ահել ու ջահել իրարով անցան:

Հարա՛յ են տալի «քաշի՛ հա, քաշի՛...»
Ու դուրս քաշեցին գոռով երկուսին.
Մինը մեր Սարոն, իսկ մյուսն Անուշի
Անդրանիկ եղբայր գառնարած Մոսին:
Ողջ գյուղը կանգնեց պարըսպի նման,
Չոկվեց, բաժանվեց երկու բանակի,
Ամեն մի բանակն ընտրեց փահլևան,
Կանգնեց թիկունքին տրդերանց մեկի:
Գոռում են, գոչում երկու բանակից.
Սըրտապինդ կացեք, մի՛ վախեք, տրդե՛րք,

Իսկ նորեկ հարսի փարդի քամակից
Նայում են կանգնած հարսն ու աղջրկերք:

Ու տաքանում են տրդերքը սաստիկ,
Փեշերը հավաք խըրում են գոտին,
Գետին են զարկում ձեռքերը հաստիկ,
Իրար են հասնում թափով մոլեգին...
Ադաթ կա սակայն էն մութ ձորերում,
Ու միշտ հընագանդ հընոց ադաթին,
Ամբոխի առջև իգիթն իր օրում
Գետին չի զարկիլ ընկեր իգիթին:

Ու իրար բըռնած Սարոն ու Մոսին
Քաշում են, ընկնում խոզապարկուկի.
Ընկնում են գետին, ելնում միասին,
Դըժվար է իբրև հաղթել մեկ մեկի:
Իգուր է գոռում ամբոխը հարբած,
Ջուր սըրտատըրոփ նայում աղջիկներ,
Եվ գուր է Անուշն իր շունչը կըտրած,
Սատել ու կանգնել ինչպես մի պատկեր:
Անուշը կանգնա՛ծ... Սարոն նըկատեց,
Թունդ առավ սիրտը ու զարկեց արագ.

Աչքերի առջև մըլարը պատեց,
Մոռացավ ընկեր, ադաթ ու աշխարք:
Ու մինչդեռ Մոսին ընկերախաղի,
Կատակի տալով թողած էր իրեն,
Ուժ արավ Սարոն, ծընկեց կատաղի,

Գետնեց ընկերին ու չոքեց վրեն:
Ամբոխը թափվեց հարա-հըրոցով,
Վեր թըրոցեց ջահել փահլևաններին,
Եվ ուրախության աղմուկ-գոռոցով
Հաղթողին փեսի թախտի մոտ բերին:

Ցընծության ձայնից, ծափերի զարկից
Շարժվում են, դողդում պատեր ու օճորք,

Իսկ նորեկ հարսի փարդի քամակից
Նայում են կանգնած հարսն ու աղջրկերք:

XIII

Վեր կացավ Մոսին, իրեն կըտրատում,
Թող գա՛, գոռում է, որ բըռնենք նորից,
Թե չէ նամարդը, արևս եմ երդվում,
Էլ չի պըրծնելու երբեք իմ ձեռից:
Վե՛ր չի գցել ինձ... ինձ խաբել է նա...
Մեյդան բաց արեք, թող մին էլ մեջ գա...:

Ու ամեն կողմից ուրախ հըռհըռում,
Թունալի ծաղրով կանչում են, գոռում.

Չե՛լավ, էդ չե՛լավ,
Վեր չի գըցել դեռ,
Մոսին թոլ էլավ
Խոզապարկուկ էր...
Հա՛, հա՛, հա՛, տըղե՛րք,
Շատ էլ լավ կանի.
Մեջքը թա՛փ տըվեք,
Թող մին էլ բըռնի...

Հա՛, հա՛, հա՛, տըղերք,
Մեջքը թա՛փ տըվեք...:

XIV

Եվ աղմկալի հարսանքի տանից
Գուրս եկավ Մոսին սաստիկ վիրավոր.

Արյուն է կաթում սևակնած սրբոհից,
Գրնում է ըշտապ, քայլերը մոլոր:
Ամո՛ք քեզ, Մոսի՛, թո՛ւք ու նախատինք,
Ամո՛ք քեզ նրման գոված իգիթին,
Մի անունդ հիշիր, մի բոյիդ մըտիկ,
Դեռ քու թիկունքը չէր տեսել գետին:

Ի՛նչպես վեր ընկար դո՛ւ սարի նրման,
Երբոր նայում էր ողջ գյուղը կանգնած...
Դո՛ւ... կուչ գաս տակին Սարոյի ծընկան,
Նըրանից հետո երևաս կանա՛նց...
Եկա՞ծ էր էս բանն իսկի քու գրլխին...
Ծաղրատեղ դառար բովանդակ գեղին...
Դե մեռի՛ր, էլի՛, գետինը մըտի՛ր,
Տանը վե՛ր ընկիր՝ իլիկ պըտըտիր...:

XV

Վա՛յ, վա՛յ, Մո՛սի ջան, ինձ մի՛ ըսպանիր,
Սըրանից հետո չե՛մ սիրիլ նըրան...

Վախենում եմ ես... դամեղ տեղը դիր...
Միրաբս դողում է տերևի նրման...
Խնդրում էր լալով եղբոր առաջին
Անգոր ու դալուկ իր քույրը չոքած.
Մոսին՝ փայլկըտուն խանչալը ձեռին՝
Ուզում էր մորթել նըրան աչքը բաց:
Դե իմ անունով երդվի՛ր, անըզգա՛մ,

Որ էլ Սարոյին դու չես սիրելու,
Թե չէ՝ տեսնո՞ւմ ես խանչալը հանած՝
Մինչև դաստակը սիրտըդ եմ խըրելու:

Քու ոտի հողն եմ, Մո՛սի ջան, Մո՛սի,
Դու քու եսիրին երդո՞ւմ ես տալիս...
Ես էլ Սարոյին չեմ սիրում՝ ասի,
Տեսնո՞ւմ ես չոքած ի՛նչպես եմ լալիս...
Դու խաբո՞ւմ ես ինձ, սուտի՛կ, խաբեքա՛.
Չե՞ս սիրում ասիր . էն ի՞նչ է հապա,

Էն ի՞նչ է հապա, որ տեղն ենք մըտնում՝
Չեկեկում ես դու գիշերվա մըթնում.
Էն ի՞նչ է հապա, որ դու երագում
«Սարո ջան, Սարո՛... Սարո» ես ասում...

Մո՛սի ջան, Մո՛սի, գրլխովըդ շոտ գամ,
Ինձ մի՛ ըսպանիր, ինձ թող էս անգամ .
Էլ չեմ սիրիլ ես, երբ դու չես ուզում,
Էլ չեմ կանչիլ ես նրբան երագում...
Ինձ մի՛ ըսպանիր, դամեդ տար հեռու...
Քու քույրը չե՞մ ես... իմ Մոսին չե՞ս դու...

XVI

Ու էն հարսանքից թըշնամի դարձան
Ախպեր տըղերքը էս դեպքի համար.
Ընկեր, բարեկամ գընացին, եկան,
Կըրկին հաշտության չեղավ մի հընար:

Անկոտորում Մոսին էլ ո՞ր Մոսին էր,
Որ՝ աչքը դեռ բաց, էս լուս աշխարքում,
Իրեն հարազատ քրրոջը տեսներ
Նամարդ ընկերի՝ Սարոյի գրրկում.
Գուցե գիշերս էլ՝ իր հերսից անքուն՝
Ուզում է ջահել քրրոջն ըսպանի,
Սարոյի անունն ու սերը թաքուն
Խանչալի ծերով սրբտիցը հանի:
Ո՛վ գիտի, գուցե հենց էս գիշեր էլ
Իգիթ ոսոխներն, անհաշտ ու համառ,

Մեկմեկու հոտից ոշխար են քրշել,
Մեկմեկից վրբեժ առնելու համար:
Կարող է նույնպես պատահել հանկարծ,
Որ մեկի դեզը, արդյունքը հրնձի,
Գիշերվա ժամին, հրբով բրորնկված,
Երկնահաս բոցով աստղերը խանձի:

ՉՈՐԲՈՐԴ ԵՐԳ

XVII

Անպերը դանդաղ ուղտերի նման՝
Նոր են ջուր խըմած ձորից բարձրանում.
Քարոտ թիկունքից Չաթինդաղ լերան
Նոր է արևը պրոռնգը հանում:

Գյուղում աղմուկով իրար են անցնում,
Կըտեր ծերերին կանայք հավաքված,
Տղերքը դեպի քարափն են վագում՝
Հրրացանների կիսերից բռնած:

XVIII

Եկավ վիթխարի ծերունի մի մարդ,
Կանգնեց վրրդովված տրդերանց միջին,
Մատը դեպի ձոր մեկնելով հանդարտ
Էսպես նա պատմեց գոռ տալով չիթխին.
— Էս գիշեր, կեսը կրլներ գիշերվա,
Դեռ չէի կըպցրել աչքըս տեղի մեջ.

Քունս էլ է կորել, ջանս էլ էն վաղվա,
Ամեն մի բանից մընացել եմ խեղճ . . .
Հա՛, հալալ կեսը կրլիներ գիշերվա,
Շունը վեր կացավ Էս կրռան վրրա.
Հե՛յ-հե՛յ, կանչեցի, ձեն տրվող չելավ.
Շունը գագագեց, շունը վեր կալավ . . .
Հե՛յ գիդի, ասի ինքս իմ միջում,
Ի՛նչ է մընացել առաջվան տրդից.
Քընում էի վաղ մենակ արխաջում,
Մի ձեն լըսելիս թըռչում տեղից . . .

Էն էի ասում, քնել չէի դեռ.
Կրլիներ դատը գիշերվան կեսը,
Երկու մարդկային սև կերպարանքներ
Շան առջև փախած՝ ցած իջան դեսը . . .

Էս որ լըսեցին, դես ու դեն ցըրված
Տրդերքը ճեպով ձորը ներս մըտան,
Ու մըտի տակին, ճամփիցը ծըռված,
Երկու մարդու թարմ ոտնատեղ գըտան:

XIX

Ամբողջ մի ամիս խումբը զինավառ
Սարեր ու ձորեր ոտնատակ տըվեց՝

Չոբան Սարոյին գըտնելու համար,
Որ սարիցն իջավ, Անուշին փախցրեց:
Մի ամսից հետո տըղերքն եկան տուն,
Գովելով նըրա արարքը ճարպիկ.
— Հալալ է տըղին, ա՛յ իգիթություն,
Ահա թե ինչպես կըփախցնեն աղջիկ:
Մենակ Անուշի ախպերը— Մոսին
Մընաց հանդերում և երդում կերավ նա,
Որ էլ որ լինին՝ նըրանց միասին
Գըտնի՛ կոտորի, սիրտը հովանա:

Մնաց հանդերում: Եվ ահա մի օր,
Քաղվոր կանանց մեջ, մըթան հետ, թաքուն,
Շորերը պատռած, տըխուր գըլխակոր
Անուշը ձորից եկավ հորանց տուն:

XX

— Աղջի՛, Վա՛րդիշաղ, թե հոգիդ սիրես,
Մի գարիդ գըցի՛ր, տես ի՞նչ է ասում.
Աչքըս խավարի, տեսիլք դառնամ ես,—
Տեսիլք եմ տեսել գիշերըս երագում:
Մի մութ ձորի մեջ, մի նեղ ձորի մեջ,

Անբախտ Սարոյի ոչխարը կանգնած,

Լեզու էր առել ու խաղ էր կանչում,
Ու խաղ էր կանչում ձեն ձենի տրված . . .
Մի գարիդ գրցի՛ր, թե որդով խընդաս,

Էս երագն իսկի ես լավ չեմ փորձել.
Ողորմած աստված, քու դուռը բանաս,
Քու ոտի հողն ենք— դու էս ըստեղծել . . .
Անբան գառները մութ ձորի միջին
Խաղ էին կանչում ու ձենով լալիս,
Սարոյի նանն էլ նրբանց առաջին
Աղլուխ էր փռել ու պար էր գալիս . . .

— Աղջի՛, Մա՛նիշակ, վատ բան էս տեսել,
Գարիս էլ, ահա, էնպես դուրս եկավ.
Էս չարն, էս բարին . . . Սարոն է էս էլ . . .
Տե՛ս, ահա, Սարոն սև ճամփեն ընկավ . . .
Աստված խընայի ջահել-ջիվանին,
Աստված խընայի իր անբախտ նանին . . .

XXI

Ու ման է գալի սարերը ընկած
Սարոն փաղցրած եղջերվի նըման,
Օրհասն առաջին, գընդակն ետևից,
Հանդերը՝ դըժոխք, ընկերը՝ դուշման:

Եվ երբ երեկոն, հանդարտիկ ու լուռ
Սարերից իջնում, խավարն է պատում,
Նրբա բայաթին ողբում է տըխուր,
Ընկեր սարերին խոսում, գանգատվում:

— Բարձր սարեր, ա՛յ սարեր,
Ձեն եմ տալի «վա՛յ», սարե՛ր,
Դուք էլ ինձ հետ ձեն տըվեք,
Իմ դարդերի թայ սարե՛ր:

Որս եմ՝ բութես ձեզ արած,
Ձեր ձորերին, ձեզ արած,

Կուգեմ կորչեմ անգյուման,
Էս աշխարհից բեզարած:

Կորչեմ բեզար դատարկուն,
Քար-սարեսար դատարկուն,
Մեռնեմ պրծնեմ էս օրից,
Բալքի առնեմ դադար-քուն:

Ա՛խ, կըմեռնեմ՝ ամա նա
Վա՛յ թե հանկարծ իմանա,
Ես ազատվեմ էս ցավից,
Աչքը լալով նա մընա:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

Լալիս Է Անուշն երեսին ընկած,
Կանգնած են շուրջը կանայք հարևան,
Ու խոսք չեն գրտնում ասեն անարգված,
Տարած, ետ բերած, անբախտ աղջրկան:
Աստված խընայեց՝ կոպիտ ախպերը
Չեռու հանդերից դեռ տուն չէր դարձել,
Իսկ խոժոռադեն ալևոր հերը
Սկսավ փրփրած թրթել, անիծել:
Դո՛ւրս գընա, կորի՛, ա՛յ լիրբ, անըզգա՛ն,
Մն ու սուգ լինի թագ ու պըսակըրդ.

Կորի՛, չերևաս աչքիս մյուս անգամ,
Գետինը մըտնի երկար հասակըրդ:
Տեսա՛ր, որ նրբան ատում Է Մոսին,
Չեն ուզում, տեսար, նրբան հերն ու մերդ .
Դու քա՞նի գըլուխ ունիս քո ուսին,
Որ վեր ես կենում փախչում նրբա հետ:
Խըռնված գյուղացիք կըտուրից իջան՝
Մեղմելու կոպիտ բարկությունը հոր,
Հայտնըվեց նույնպես գյուղի քահանան,
Մի պատկառելի հըսկա ալևոր:

Դո՛ւրս գընացեք, դո՛ւրս, գոչեց տերտերը,

Անուշը թողեք ուղիղն ինձ ասի,
Թողեք նա հայտնի իր միտքն ու սերը,
Նըրանից հետո բանը կըպարզի:
Մի՛ լար, իմ աղջի՛կ, ինձ խոտովանի՛ր,
Միրու՞ն ես նրբան, քու կամքո՞վ փախար . . .
Եթե սիրում ես՝ էլ դարդ մի՛ անիր,
Պիտի պըսակեն ես ձեզ անպատճառ . . .
— Ի՛նչ են հառաչում . . . Էն ո՞վ էր, մի տե՛ս,

Որ դուրսը հանկարծ աղմրկեց էսպես . . .

Ո՞վ է ըսպանել . . . Մոսի՞ն . . . ո՞ւմ . . . ո՞ւր . . .

— Անո՛ւշ, հե՛յ Անո՛ւշ . . . ջուր հասցրե՛ք, ջո՛ւր . . .

XXIII

Ինչպես մի հեղեղ վեր կենար հանկարծ,
Երկրնքի մըթնած ամպերից իջներ,
Ինչպես փոթորիկ սաստիկ սրընթաց,
Գյուղից սրլացան մի խումբ կրտրիճներ:
Ցավից տաքացած էլ բան չեն հարցնում,
Թըռչում են, ասես ահից հալածված,
Ու նըրանց առջև ահռելի բացվում,
Թըռչում է ձորը արյունով լըցված:

Գյուղը դատարկվեց մի ակնթարթում,
Քարափի գրլխին կանգնած անհամբեր,
Լո՛ւտ, սըրտատրոփ ականջ են դընում,
Նայում են ներքև . . . ձեն չի գալիս դեռ.
Դեբեդն է մենակ անդընդում՝ հուզված՝
Խըլածայն ողբում սողում դեպի ցած:

XXIV

Ու մարդասպանը դուրս եկավ ձորից,
Դեմքը այլայլված, քայլվածքը մոլոր.
Սարսափ է կաթում արնոտ աչքերից,

Եվ կերպարանքը փոխված է բոլոր:

Առանց նայելու մարդկանց երեսին,
Առանց խոսելու, սևակնած, դաժան,
Մոտեցավ սրահին, կախ տըվավ սընին
Սև հրրացանը՝ սև օձի նըման:
Պապանձվեց նույնպես ամբոխը մեխված,
Ոչ ոք ծըպտալ չի համարձակվում,
Մենակ մի հոգի անգուսպ կատաղած՝
Հարա՛յ է կանչում, երեսը պոկում:
Մեռած չոբանի պատավ նանն է նա՛
Ցավից խելագար բառաչում, լալիս.

Տարաբա՛խտ ծընող, վագում է ահա,
Ձորիցն է տըխուր գոռոցը գալիս:

XXV

Մըգավոր կանայք նըրա ետևից
Հարա՛յ կանչելով ձորը վագեցին,
Իրենց կորցրածն էլ հիշելով նորից՝
Դիակի շուրջը կարգով շարվեցին:
Իգիթին վայել սըրտառուչ ողբով
Լաց ու կոժ արին ձեն ձենի տըված.
Տըղեքն էլ մըթին, լուռ ու գըլխակոր,
Մընացին մոտիկ քարերին նըստած:

Ողբացին անշունչ դիակի վըրա՛
Անտեր մընացած ոչխարի մասին,
Անսիրտ անեծքով հիշեցին նըրա
Անճար մընացած խեղճ յարի մասին.

Եվ նրրա մասին, որ ընկերները
Հանդը գրնալիս Սարո կրկանչեն,
Որ սարից փախած սոված շրները
Կրտերը պիտի ոռնան, կրլանչեն:
Ծանրը չոմբախը, գրլուխը մեխած,
Օճորքում դրրած պիտի մրրոտի,

Երկար խանչալը, պատիցը կախած,
Պատենում մրնա ու ժանգը պատի . . .
Որ հով սարերի սովորած նանը

Էլ սար չի գնալ առանց Սարոյի:
Սև շորեր հագած կրնրստի տանը,
Անցած օրերը միտը կըբերի:
Եվ ամեն մի խոսք, մի հիշողություն
Կրտրատում էին սիրտը ծեր նանի,
Եվ աղաչում էր նա մեռած որդուն՝
Մի անգամ խոսի, աչքը բաց անի:

— Ընչի՞ չես խոսում, ընչի՞ չես նայում,
Իմ օր ու արև, կյանք ու ջան՝ որդի,
Դու իմ գերեզմանն ընչի՞ ես խըլում,
Թըշնամի՞ որդի, դավաճա՛ն որդի . . .
Բայց չէին բացվում աչքերը փակված,
Շուրթերը սառել չորացել էին.
Նըրանց արանքից ատամները բաց՝
Միպտակ շարքերով երևում էին:
Ու նա կատաղած՝ հանդուգն անեծքով
Ծառս եղավ դուշման երկընքի դիմաց,

Եվ հայիոյում էր, և կուրծքը ծեծում,
Եվ լալիս էին ձեն ձենի տրված . . .
— Կարմիր արևից ընկած, Սարո ջա՛ն,
Կանանչ տերևից ընկած, Սարո ջա՛ն . . .

Արևս հանգավ, Սարո ջա՛ն,
Գիշերս ընկավ, Սարո ջա՛ն . . .
Գիշերը իջավ, թանձրացավ մութը,
Եվ նըվագեցին ձեները տրրտում,
Հոգնեցի՛ն, հանգա՛ն . . . Ծերուկ Դեբեդը
Սըգում էր մենակ խավար անդրնդում:

Սըգվոր գետը՝
Ծեր Դեբեդը,
Սիրտը քրքրրած,
Ջուրը փրփրրած,
Քարոտ ափին,
Լեռ քարափին,
Դեռ ծեծում է,
Հեծեծում է . . .

XXVI

Եվ մի քանի ընկեր-տղերք
Ձորում, գետի եզերքին,

Փոս փորեցին ու սրրտաբեկ
Հողին տըվին հովվի դին:
Ծառ ու ծաղիկ՝ սըվսըվալով
Բյուր խընկեցին դյուրեկան,
Ծեր Դե-բեդն էլ ահեղ ձենով
Երգեց վըսեն շարական:
Ու տղերքը տըխտուր ու լուռ
Վերադարձան դեպի տուն,
Ձորում թողած մի սև բըլուր,
Մի գերեզման անանուն:

XXVII

Գարունը եկավ, հավքերը եկան,
Մարեր ու ձորեր ծաղիկներ հագան.
Մի աղջիկ եկավ, մի մենակ քաղվոր,
Գեաի եզերքին շրջում էր մուր,
Շրջում էր մուր, խընդում ու լալիս,
Երգեր է ասում ու ման է գալիս:

— Սիրուն աղջի՛կ, ի՞նչ ես լալիս
Էդպես մենակ ու մուր,
Ի՞նչ ես լալիս ու ման գալիս
Էս ձորերում անեմ օր:

Թե լալիս ես՝ վարդ ես ուզում՝
Մայիս կըգա, մի քիչ կաց,
Թե լալիս ես՝ յարդ ես ուզում,
Ա՛խ, նա գընա՛ց, նա գընա՛ց . . .
Արտասովելով, լալով էդպես

Ետ չես դարձնի էլ գերիդ,
Ինչո՞ւ իզուր հանգցընում ես
Ջահել կըրակն աչքերիդ:
Նըրա անբախտ շիրմի վըրա
Պաղ ջուր ածա աղբյուրի,

Դու էլ գընա նոր սեր արա,
Էդպես է կարգն աշխարհի:

— Շնորհակալ եմ, անցվոր ախպե՛ր,
Աստված պահե քու յարին.
Ճամփիդ վերջում կանգնած է դեռ
Անուշ ծիծաղն աչքերին . . .
Ուրախ սրբտով դուք ձեր սերը
Վայելեցեք անթառամ,
Ինձ արցունք է տրվել տերը,
Ես պիտի լամ, պիտի լամ . . .

Ու ման է գալիս
Երգում ու լալիս:
Երգերը անկապ, երգերը տըխտոր,
Արցունքի նրման հոսում են իզուր.
Բայց լալիս է նա ու երգեր ասում,
Ու միշտ էն անմիտ տըրտունջն է խոսում,
Թե ինչպես հանկարծ աշխարքը փոխվեց,
Ինչպես դատարկվեց կյանքում ամեն բան,
Սարերը սրնացին որք ու անշոբան,
Թե ի՛նչպես հանկարծ նա գընաց հեռու,

Էլ չի՛ դառնալու, էլ չի՛ դառնալու . . .

— Ե՛տ դառ, ե՛տ, իզի՛թ,
Ե՛տ դառ, անիրա՛վ,
Կարոտած յարիդ
Աչքը ջուր դառավ:
Ոչխարդ էն սարով
Շոռ տուր, տո՛ւն արի,
Փախի՛ր գիշերով
Ու թաքուն արի . . .

Ա՛խ էն կանանչ սարի լանջին

Ո՞վ է քրնած էն տրդեն,
Վըրեն քաշած սև յափընջին.
Կուռը հանած էն տրդեն . . .
Չա՛ն, իմ յարն է, ջանի՛ն մեռնեն,
Ծաղկի հոտով նա հարբել,
Սարի լանջին, հովի միջին
Մուշ-մո՛ւշ, անուշ մըրափել:

Վե՛ր կաց, վե՛ր, իգի՛թ,
Վե՛ր կաց, անիրա՛վ,
Ոչխարըդ բեր կիթ,

Օրը ճաշ դատավ . . .
Արի՛, ջա՛ն, արի՛,
Քու գալուն մեռնեն,
Թուխ չոբան, արի՛,
Կարոտըս առնեն:

Տեսե՛ք, տեսե՛ք, դափ ու գուռնով
Ի՞նչ հարսնիք է դուրս գալի,
Մարդիկ ուրախ, թոն ու ձյունով
Ձի են խաղում, չափ տալի . . .
Աղջի՛, աղջի՛, մըտիկ արեք,

Էս ի՞նչ տեսիլք ես տեսա.
Ո՞վ է տեսել Էդպես հարսնիք—
Ո՛չ հարս ունեն, ո՛չ փեսա . . .

Բերում են հրդեն,
Ամա՛ն, մեր տան դեմ . . .
Վե՛ր դրեք, վըրեն
Հյուսերըս քանդեն . . .
Ես է՛լ եմ գալիս,

Էդ ու՞ր եք տանում . . .

Ինձ էլ թաղեցեք

Իր գերեզմանում . . .

Ա՛խ, չէ՛, ամա՛ն, ասում են դա

Մի դիակ է լո՛ւռ, հոտած,

Արյունը չոր դեմքի վրա.

Աչքերն անթա՛րթ, սպիտակած:

Նա սիրուն էր, անուշահոտ,

Աչքերը լի ծիծաղով,

Նա գալիս է ցողոտ, շաղոտ,

Հանաքներով ու խաղով . . .

Արի՛, ջա՛ն իգիթ,

Արի՛, անիրա՛վ,

Կարոտած յարիդ

Աչքը ջուր դառավ:

Էլ մի՛ ուշացնի,

Ես շատ են կացել . . .

Էլ մի՛ լացացնի,

Ես շատ են լացել . . .

Տե՛ս, կըխոռովե՛մ,

Լաց կըլեն ես է՛լ . . .

Չեն խոսիլ քեզ հե՛տ . . .

Չեն սիրիլ քեզ է՛լ . . .

Անլրոնելի վրշվրշում է
Պրդտոր ջուրը Գեբեղի,
Նրրա ափին կանաչում է
Մենակ շիրինն իգիթի:
Նրրա շուրջը հեգ սիրուիին
Թընդացնում է ողբ ու լաց,
Ձեն է տալիս իր Սարոյին
Ու պըտըտվում մոլորված:
Ու հոսում է գիշեր-ցերեկ

Արցունքն անբախտ աղջըկա,
Բայց իր սիրած տըղան երբեք

Չըկա՛, չըկա՛ ու չըկա . . .
Վըշվրշում է գետը— վո՛ւշ, վո՛ւշ,
Ու հորձանք է տալիս հորդ,
Ու կանչում է «Արի՛, Անո՛ւշ,
Արի՛, տանեմ յարիդ մոտ . . . »

— Անու՛շ, ա՛յ աղջի՛, Անո՛ւշ, տո՛ւն արի . . .
Կանչում է մերը վերևից, կանչո՛ւմ.
Լո՛ւտ են ձորերը, լո՛ւտ են ահռելի,

Գուշման Գեբեղն է մենակ մըռընչում:

Վուշ-վո՛ւշ, Անո՛ւշ, վուշ-վո՛ւշ, քույրի՛կ,
Վո՛ւշ քու սերին, քու յարին . . .
Վուշ-վո՛ւշ, Սարո՛, վուշ-վո՛ւշ, իգի՛թ,
Վո՛ւշ քու սիրած սարերին . . .

Համբարձման գիշեր, Էն դյութիչ գիշեր,
Կա հրրաշալի, երջանիկ վայրկյան.
Բացվում են ոսկի երկրնքի դրոճներ,
Ներքև պապանձվում, լրոռում ամեն բան,
Ու աստվածային անհաս խորհրդով

Լըցվում բովանդակ Նըրա սուրբ գըթով:

Էն վեհ վայրկենին շըքնաղ գիշերի՝
Երկրնքի անհո՛ւն, հեռու խորքերից,
Անմուրազ մեռած սիրահարների
Աստղերը թըռած իրար են գալիս,
Գալի՛ս՝ կարոտով մի հեղ համբուրվում
Աշխարհքից հեռո՛ւ, լագուր կամարում